

СТРУКТУРА ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ У БОРТОВОМУ РАДІОДАЛЬНОМІРНОМУ УСТАТКУВАННІ БАГАТОПОЗИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПОСАДКИ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

На основі аналізу відносних просторових співвідношень вимірюваних відстаней між бортовим далекомірним радіоустаткуванням і трьома наземними радіомаяками-відповідачами розроблені структури систем керування автоматичною посадкою легких літальних апаратів за бічним відхиленням і висотою, що показують можливість її практичної реалізації програмно-апаратними засобами.

Постановка проблеми. Використання принципів далекометрії й багатопозиційного мобільного наземного устаткування в забезпеченні автоматичної посадки легких літальних апаратів (ЛЛА) на неоснащені стаціонарними системами аеродроми й посадкові площадки останнім часом привертає значну увагу для практичного вирішення цих завдань у зв'язку з актуальністю такої проблеми для застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА), наприклад [1]-[3].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблемі забезпечення функціональної стійкості систем присвячено цілу низку наукових праць. Основними напрямками досліджень, викладених у [1–5], є проектування та побудова безпілотних авіаційних систем. Робота [3] присвячена вирішенню проблем побудови функціонально стійкого комплексу керування дистанційно пілотованими ЛА із застосуванням псевдосупутникових технологій та дистанційного керування. У роботі [4] показано, що система, яка складається з трьох наземних мобільних радіомаяків-відповідачів і модернізованого бортового радіодалекомірного устаткування з форматом сигналу DME, може забезпечити захід на посадку й посадку БПЛА за I категорією Міжнародного комітету цивільної авіації (ICAO).

Формулювання завдання дослідження. Статтю присвячено пошуку шляхів створення структурних схем керування як за курсом, так і за глісадою у бортовому устаткуванні радіодалекомірної трипозиційної системи автоматичного заходу на посадку й посадки БПЛА.

Виклад основного матеріалу. Типова траєкторія автоматичної посадки БПЛА у вигляді заданої глісади (ЗГ) A_0Y_0 показана на рис. 1. Вона простягається від початкової точки керування автоматичною посадкою A_0 з координатами $[X_0, Y_0 = h_{30}, Z_0 = 0]$, коли в момент t_0 БПЛА повинен перетнути площину P . Кінцевою точкою автоматичної посадки (у момент t_k) вважається точка B_0 (площина Q) з координатами $[X_k, Y_k = h_{3k}, Z_k = 0]$. При типових відстанях $X_{0-xk} = 4-5$ км, $0-xk = 800$ м і висотах $h_{30} = 250$ м, $h_{3k} = 60$ м задана глісада має нахил $\varepsilon = 3^\circ$. У точці B_0 ЛА переходить на візуальне керування аж до приземлення на ЗПС.

Фактична глісада (ФГ) AB також розташована між площинами P , Q . За початкову береться точка A у момент t_0 , коли БПЛА увійшов у площину P і його вимірня координата

$$X(t_0) \equiv X_0 = 4,8 \div 5,8 \text{ км.} \quad (1)$$

У цей момент вимірюються інші координати фактичного місця положення (МП) ЛА ($Y(t_0) = h_0$ й $Z(t_0) = Z_0$) і фіксуються початкові помилки системи керування автоматичною посадкою за висотою й бічним відхиленням:

$$\varepsilon_{h0} = h_0 - h_{30} = h(t_0) - h_{30}; \quad \varepsilon_{z0} = z_0 = z(t_0) - (z_{30} = 0). \quad (2)$$

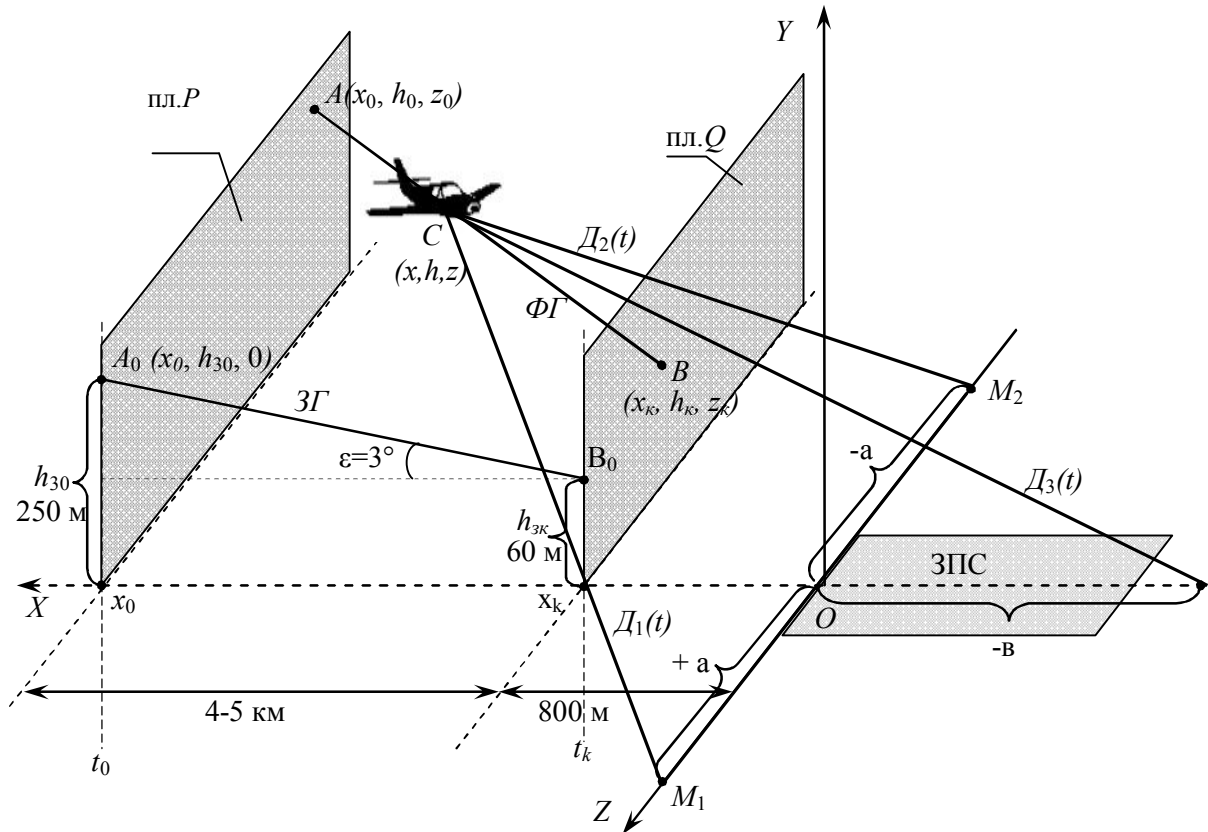

Рис. 1. Типова траєкторія автоматичної посадки БПЛА

Надалі включається двомірний слідкувальна система керування посадкою за висотою й бічним відхиленням, що прагне мінімізувати помилки відхилення між $\Phi\Gamma$ і 3Γ .

Оскільки час польоту за 3Γ і $\Phi\Gamma$ (через неточне знання швидкостей БПЛА) відрізняється, доцільно керування вести за такою концепцією:

- виміряється (див. нижче) поточне МП ЛА на $\Phi\Gamma$ у точці C $[\hat{x}(t), \hat{h}(t), \hat{z}(t)]$;
- координаті $\hat{x}(t) = \hat{x}(t)$ ставляться у відповідність величини $\hat{h}(t) = \hat{h}[\hat{x}(t)] = \hat{h}(\hat{x})$ й $\hat{z}(t) = \hat{z}[\hat{x}(t)] = \hat{z}(\hat{x})$;
- обчислюються поточні помилки системи керування:

$$\hat{\varepsilon}_h(\hat{x}) = \hat{h}(\hat{x}) - h_{зад}(\hat{x}); \quad \hat{\varepsilon}_z(\hat{x}) = \hat{z}(\hat{x}) - [z_{зад}(\hat{x}) = 0], \quad (3)$$

де величина $h_{зад}(\hat{x})$ обчислюється з рівняння 3Γ .

Ефективність системи керування автоматичною посадкою обчислюється за кінцевими помилками виходу в точку B_0 :

$$\hat{\varepsilon}_{hk}(\hat{x}) = \hat{\varepsilon}_h(\hat{x} = x_k); \quad \hat{\varepsilon}_{zk}(\hat{x}) = \hat{\varepsilon}_z(\hat{x} = x_k), \quad (4)$$

коли величина $\hat{x}$ досягне заданого значення $x_k = 800$ м.

Звідси випливає, що для мінімізації кінцевих помилок керування (4) треба мати високоточні вимірники МП БПЛА $x(t), y(t), z(t)$ на ФГ.

Структура систем керування посадкою формується з врахуванням обліку аеродинаміки БПЛА на траєкторії посадки.

Структура системи керування автоматичною посадкою БПЛА. При керуванні посадкою літака зазвичай вводяться [5] такі системи координат (рис. 2):

а) нерухома система $OX_0Y_0Z_0$, початок якої збігається із центром мас БПЛА, вісь OY_0 спрямована по вертикалі, а осі OX_0, OZ_0 – горизонтальні;

б) зв'язана система $OX_1Y_1Z_1$ з початком у центрі мас БПЛА, осі якої спрямовані по головних осях інерції апарата: OX_1 по поздовжній осі, OY_1 – у площині симетрії ЛА (площина R), OZ_1 – перпендикулярно до площини симетрії Y_1OX_1 ;

в) швидкісна система $OXYZ$ з початком у центрі мас ЛА, вісь OX – уздовж вектора повітряної швидкості $\vec{V}$, OY – у площині симетрії Y_1OX_1 (площина R), вісь OZ перпендикулярна до площини симетрії.

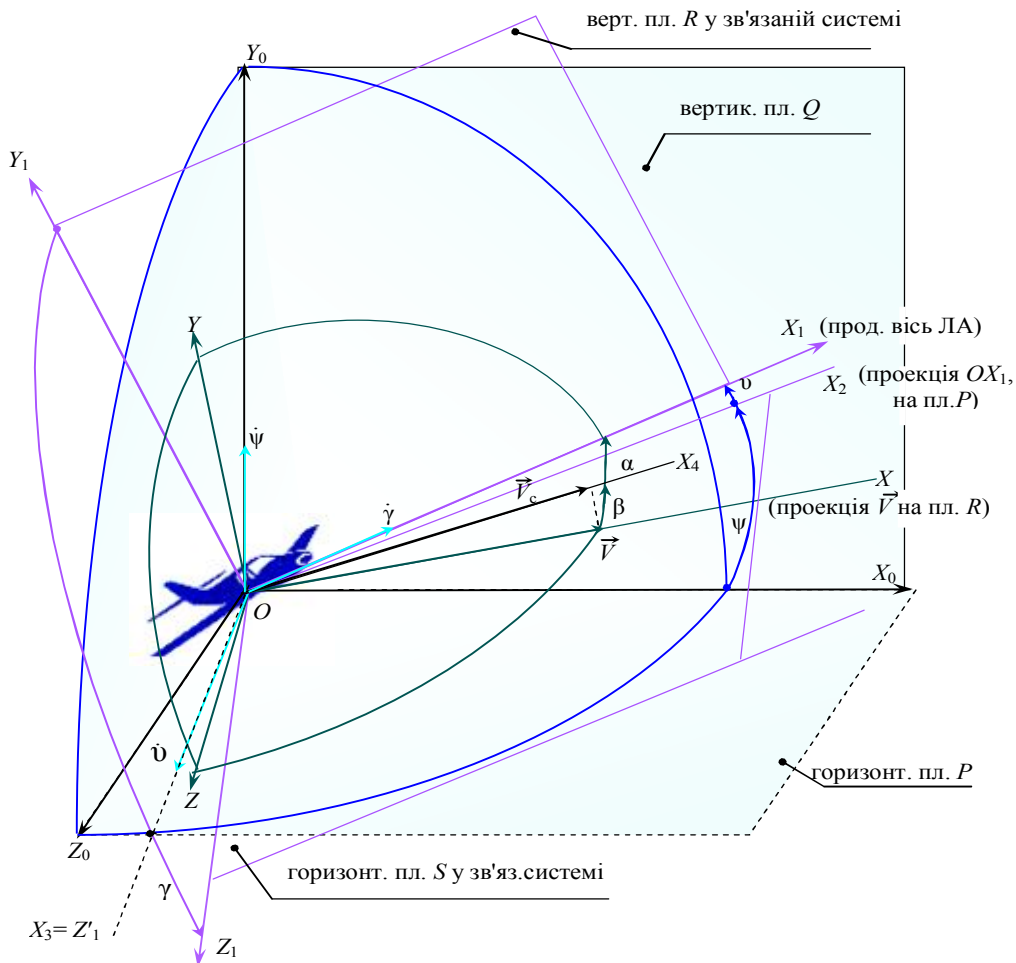

Рис. 2. Система координат при керуванні посадкою БПЛА

Відносно положення систем координат $OX_0Y_0Z_0$ й $OX_1Y_1Z_1$ характеризується кутами Ейлера γ, ψ, ν . Кут крену γ утвориться при повороті ЛА навколо поздовжньої осі OX_1 щодо положення, при якому поперечна вісь $OZ_1' = X_3$ (горизонтальна). Кут рискання ψ утвориться між проекцією OX_2 поздовжньої осі OX_1 на горизонтальну площину Z_0OX_0 (площина P) і віссю OX_0 , що характеризує кутовий поворот ЛА в горизонтальній площині. Кут тангажа ν утвориться між поздовжньою віссю OX_1 і тією ж її проекцією OX_2 на горизонтальну площину Z_0OX_0 . Він характеризує кутовий поворот ЛА у вертикальній площині Y_0OX_0 .

Положення вектора швидкості $\vec{V}$ у системі координат $OXYZ$ щодо зв'язаної системи координат $OX_1Y_1Z_1$ характеризується двома кутами: кутом атаки α , утвореним між поздовжньою віссю OX_1 і проекцією $\vec{V}_c$ вектора $\vec{V}$ на площину симетрії (площина R), і кутом ковзання β , утвореним між вектором $\vec{V}$ і площиною симетрії, тобто між векторами $\vec{V}$ й $\vec{V}_c$.

Загальний рух ЛА розділяється на поздовжній і бічний. Поздовжнім називається рух, який характеризується обертанням навколо поперечної осі OZ_1 і поступальним рухом уздовж осей OY_1, OX_1 . Бічний рух характеризується обертаннями навколо осей OY_1, OX_1 і поступальним переміщенням у напрямку OZ_1 .

Інструментами, що здійснюють керування рухом БПЛА, є рулі висоти (δ_h), рулі напрямку (δ_n), елерони (δ_e), стабілізатор (δ_{cm}), дросель у двигуні (δ_d) та ін.

Зазвичай з урахуванням динаміки руху БПЛА в повітряному середовищі складаються лінеаризовані системи диференціальних рівнянь, а також структурні схеми контурів керування за висотою, бічним відхиленням і за швидкістю.

Для БПЛА застосовується керування за висотою й бічним відхиленням при постійному модулі $V=|\vec{V}|$ вектора повітряної швидкості [2]. Шляхом кутових відхилень руля висоти (δ_h) й елеронів (δ_e) при синхронній компенсації ковзання за рахунок руля напрямку (δ_n) змінюються лише горизонтальна V_r і вертикальна V_e складові вектора швидкості $\vec{V}$ (рис. 3), які й викликають керування висотою $h(t)$ і бічним відхиленням $z(t)$ на $\Phi\Gamma$ при посадці.

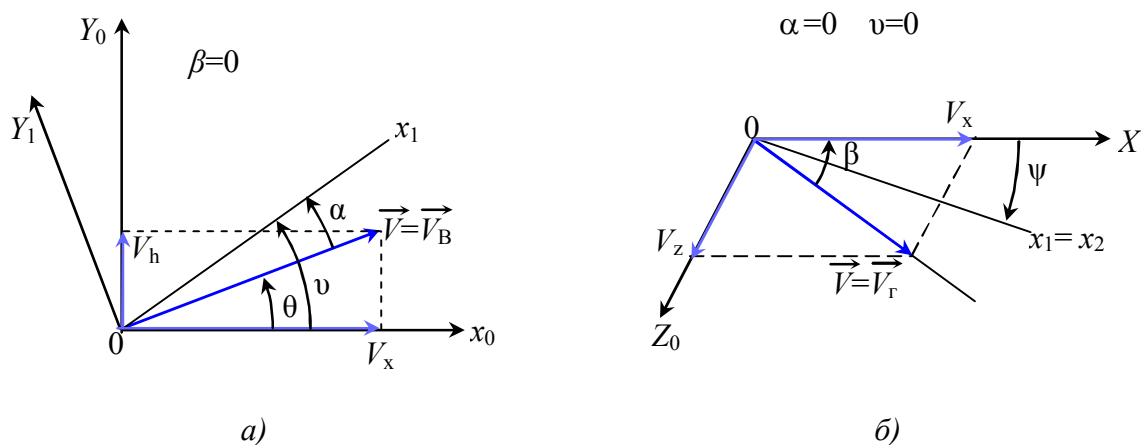

Рис. 3. Векторні складові в системі керування за бічним відхиленням і висотою при посадці літального апарата

На рис. 3 (а) показано співвідношення під час руху БПЛА у вертикальній площині Y_0OX_0 , коли поздовжня вісь OX_1 і вектор швидкості $\vec{V}=|\vec{V}|$ лежать у вертикальній площині. Тут θ – кут нахилу траєкторії, υ – кут тангажа, α – кут атаки. З рисунка випливає, що

$$\begin{aligned} V_x &= |\vec{V}| \cos \theta = \cos(\upsilon - \alpha), \\ V_z &= |\vec{V}| \sin \theta = \sin(\upsilon - \alpha). \end{aligned} \tag{5}$$

Таким чином, шляхом зміни кутів і можна керувати обома складовими вектора швидкості $\vec{V}_e$ у вертикальній площині.

На рис. 3 (б) розглянуто рух БПЛА в горизонтальній площині ($\alpha=\upsilon=0$), коли поздовжня вісь БПЛА OX_1 збігається зі своєю проекцією OX_2 , а вектор швидкості $\vec{V}=\vec{V}_c$ лежить у горизонтальній площині. З рисунка випливає, що

$$V_x = V \cos \beta; \quad V_r = V \sin \beta. \tag{6}$$

Оскільки вектор швидкості збігається з напрямком поздовжньої осі, кут $\beta \approx \psi$ і бічне керування здійснюється за рахунок кута ристання шляхом керування креном літального апарата, тобто

$$V_z = V \sin \psi(\gamma). \tag{7}$$

Розглянемо структури систем керування автоматичною посадкою БПЛА за висотою й бічним відхиленням [5].

Система керування за висотою

Узагальнена структурна схема системи керування висотою h (СКВ) показана на рис. 4.

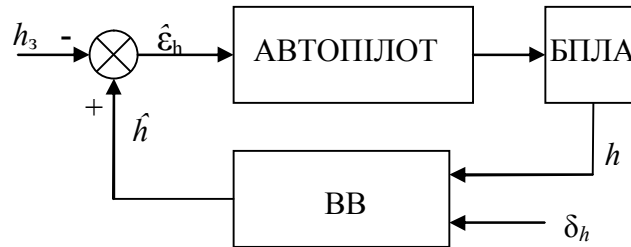

Рис. 4. Узагальнена структурна схема СКВ

Заданою вхідною величиною є висота ЗГ – h_3 . Вихідною «відслідкованою» величиною є висота ФГ – h . У вимірнику висоти (ВВ) оцінюється фактична висота h й за сигналом помилки здійснюється керування літаком за висотою через автопілот:

$$\varepsilon_h = \hat{h} - h_3. \tag{8}$$

Збурюючими факторами у системі керування є вітрові навантаження v_h , що діють на літак і помилки вимірювань δ_h у ВВ. За рахунок цього виникають випадкові помилки в оцінюванні (8) наприкінці роботи системи автоматичної посадки.

На рис. 5. зображено структурну схему контуру керування СКВ у лінеаризованому припущенні при певних спрощуючих положеннях [5]. Єдиним керуючим сигналом тут є кутове відхилення руля висоти ε_e , яке виробляється системою керування, що складається з дискримінатора з лінійною дискримінаційною характеристикою $DX_h = K_h$ й інерційного приводу кермової машинки KM_h . Для цього проводиться порівняння оцінки висоти

фактичної глісади $\hat{h}$ і заданої h_3 . За сигналом помилки (8) виробляється керуюча напруга U_h , що, пускаючи в хід PM_h , формує вертикальну складову вектора швидкості $V_h = V \sin(\nu - \alpha)$, яка змінюється за рахунок керування кутами й управляє висотою $\PhiГ h$. У системі керування (рис. 5) враховані зворотні зв'язки за параметрами $\dot{\nu}$, ν , $\dot{h}$, а також за кутом атаки α . Взято до уваги також вітрове збурення у вертикальній площині v_h .

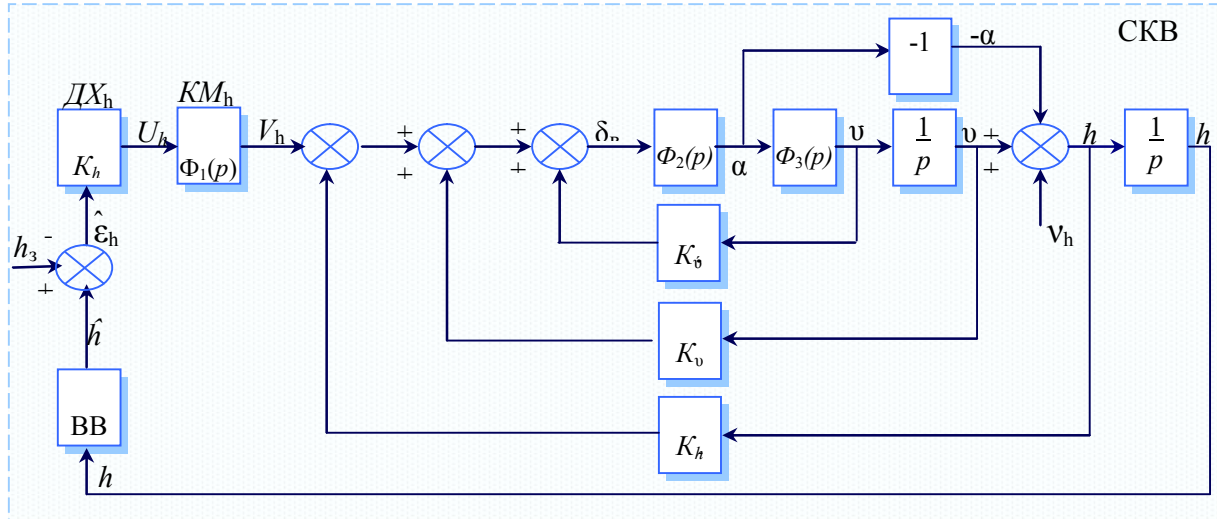

Рис. 5. Спрощена структурна схема контуру керування

Передавальна функція KM_h зазвичай апроксимується інерційною ланкою

$$\Phi_1(p) = \frac{n_1}{1 + p\tau_1}, \quad (9)$$

а ланки $\Phi_2(p)$, $\Phi_3(p)$ описуються передавальними функціями:

$$\Phi_2(p) = \frac{n_2}{p^2 + A_B \Omega_p + \Omega_B^2}; \Phi_3(p) = p + n_3. \quad (10)$$

Відповідно до схеми на рис. 5, за відсутності ВВ ($\hat{h} = h$) і при $\Phi_1(p) = 1$ можна скласти операторне рівняння для зображення $h(p)$ за заданими зображеннями $h_3(p)$ і $v_h(p)$:

$$h(p) = \Phi_h(p) \cdot h_3(p) + \Phi_{vh}(p) \cdot v_h(p). \quad (11)$$

Тут передавальна функція СКВ за збуренням $h_3(p)$ відповідає ланці четвертого порядку:

$$\Phi_h(p) = \frac{\Omega_h^4}{p^4 + A_1 \Omega_h p^3 + A_2 \Omega_h^2 p^2 + A_3 \Omega_h^3 p + \Omega_h^4}, \quad (12)$$

а за збуренням v_h – більш складній ланці з передавальною функцією:

$$\Phi_{vh}(p) = \frac{n_3 [p^2 + (n_4 + n_2 K_v) p + n_2 K_v]}{p^4 + A_1 \Omega_h p^3 + A_2 \Omega_h^2 p^2 + A_3 \Omega_h^3 p + \Omega_h^4}. \quad (13)$$

Через параметри ($A_1 \div A_3$), $n_1 \div n_3$, Ω_h ланок (12), (13) описуються коефіцієнти:

$$K_v = \frac{1}{n_1} (A_2 \Omega_h^2 - c_2 + c_1 n_3 - A_1 \Omega_h n_3), \quad (14)$$

де c_1, c_2 – постійні числа.

Усі зазначені параметри вибираються під задану перехідну реакцію СКВ, на одиничний поштовх збурення $h_3(t) = \sigma(t)$. Вигляд типового перехідного процесу $h(t)$, котрий забезпечується передавальною функцією (12), зображено на рис. 6 [3]. Крива 1 відповідає випадку без перерегулювання, крива 3 – випадку з більшим перерегулюванням, а крива 2 – із середнім перерегулюванням. Зазвичай коефіцієнти (14) не перевищують одиниці, а $K_h \approx 2-3$.

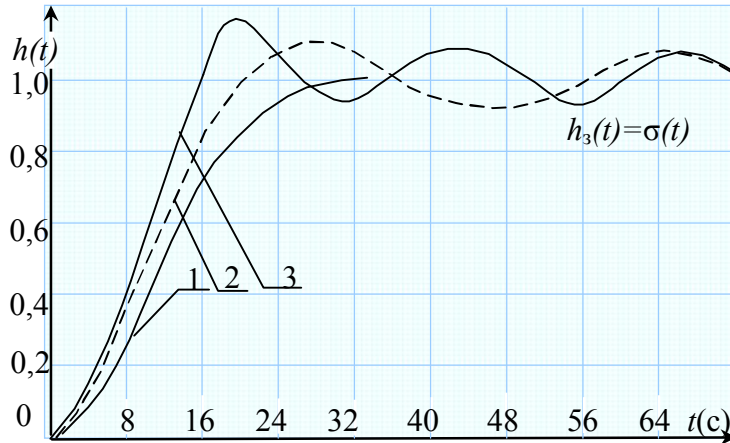

Рис. 6. Вид типового перехідного процесу

За допомогою завдання спектральної щільності вітрових збурень, наприклад, у формі [3]

$$S_v(\omega) = \frac{2\alpha_v \sigma_v^2}{\alpha_v^2 + \omega^2}, \tag{15}$$

можна обчислити дисперсію помилки σ_h^2 за рахунок вітрового навантаження:

$$\sigma_h^2 = \frac{1}{\pi} \int_0^\infty |\Phi_{vh}(j\omega)|^2 S_v(\omega) d\omega, \tag{16}$$

де $\Phi_{vh}(j\omega) = \Phi_{vh}(p)|_{p=j\omega}$ – комплексна частотна характеристика.

Система керування за бічним відхиленням

У цьому разі контур керування набуває вигляду, зображеного на рис. 7, і є більше простим.

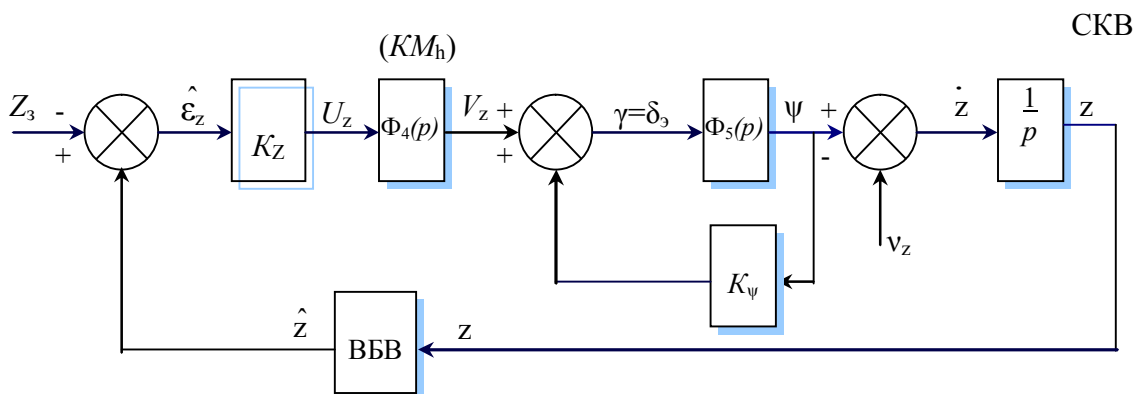

Рис. 7. Контур керування за бічним відхиленням

За сигналом помилки

$$\hat{\varepsilon}_z = \hat{z} - z_3, \quad (17)$$

сформованим шляхом порівняння заданого $z_3 = 0$ (рис. 1) і визначеного у вимірнику бічного відхилення (ВБВ) $\hat{z}$, за допомогою DX_z (коефіцієнта передачі K_z) і кермової машинки KM_z формується бічна складова вектора швидкості $V_z = V \sin \beta \approx V \sin \psi(\gamma)$. З урахуванням зворотного зв'язку (K) утвориться кут крену γ , що збігається з кутом повороту елеронів (δ_e), а потім за допомогою ланки з передавальною функцією

$$\Phi_5(p) = n_5 / p \quad (18)$$

утвориться шукана реакція z на вихід системи керування бічним відхиленням (СКБВ).

Зі схеми (рис. 7) за відсутності ВБВ ($\hat{z} = z$) і $\Phi_4(p) = 1$ впливає операторне рівняння:

$$z(p) = \Phi_z(p)Z_3(p) + \Phi_{vz}(p)v_z(p), \quad (19)$$

де

$$\Phi_z(p) = \frac{\Omega_z^2}{p^2 + A_4\Omega_z p + \Omega_z^2}; \quad \Phi_{vz}(p) = \frac{p + A_4\Omega_z}{p^2 + A_4\Omega_z p + \Omega_z^2}. \quad (20)$$

Через параметри A_4, Ω_z, n_5 виражаються коефіцієнти

$$K_z = \Omega_z^4 / (-n_5); \quad K_\psi = \frac{A_4\Omega_z}{(-n_5)}. \quad (21)$$

Перехідна функція $z(t)$ на одиничний поштовх $z_3(t) = \sigma(t)$ має вигляд кривої 1 на рис. 6.

Кермову машинку KM_z $\Phi_4(p)$ також можна апроксимувати інерційною ланкою з передавальною функцією (9).

При бажанні, задавши спектральну щільність вітрового навантаження $S_{vz}(\omega)$ у вигляді (15), можна обчислити дисперсію:

$$\sigma_z^2 = \frac{1}{\pi} \int_0^\infty |\Phi_{vz}(j\omega)|^2 S_{vz}'(\omega) d\omega = \frac{(8\Omega_z + 3\alpha_v)\sigma_v^2}{2\Omega_z(\Omega_z + \alpha_v)^2}. \quad (22)$$

Розрахунки за формулою (22) показують [2], що σ_z за рахунок вітру може досягати величини в кілька десятків метрів.

Висновки. Викладене вище з урахуванням оцінки параметрів точності розглянутої мобільної багатопозиційної радіодалекомірної системи [4] показує інформаційно-технічну можливість її реалізації для автоматичної посадки безпілотних літальних апаратів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кононов А. Проблематика реализации совместного применения перспективных беспилотных авиационных комплексов / А. Кононов, О. Машков, И. Самборский // Научно-виробничий журнал: Арсенал XXI. – 2008. – № 1–2. – С. 36–41.
2. Ростопчин В. В. Беспилотные авиационные системы / В. В. Ростопчин, С. С. Румянцев // Вестник воздушного флота. – М. – 2001. – № 2. – С. 80-85.
3. Машков О. А. Проблемы построения функционально устойчивого комплекса управления дистанционно пилотируемыми летательными аппаратами с применением

псевдоспутниковых технологий / О. А. Машков, И. И. Самборский // Научно-виробничий журнал: Арсенал XXI. – 2007. – № 2. – С. 28–36.

4. Кондрашов Я. В. Пути использования информации высотомерно-угломерно-дальномерных бортовых датчиков и вычислительных средств в системе с радиомаяками-ответчиками для целей посадки, ближней и межсамолетной навигации / Я. В. Кондрашов // Тезисы докладов III Международной научно-технической конференции ["Методы управления системной эффективностью функционирования электрифицированных и пилотажно-навигационных комплексов, Авионика 95"], (Киев, 17-19 мая 1995 г.) / Киевский международный университет гражданской авиации. – К. : КМУГА, 1995. – С. 125.

5. Теорія автоматичного керування / [Л. М. Артюшин, О. А. Машков, Б. В. Дурняк, М. С. Сівов]. – Львів : УАД, 2004. – 272 с.

Подано 06.08.08

О. А. Машков, Л. М. Усаченко

СТРУКТУРА ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ В БОРТОВОМ РАДИОДАЛЬНОМЕРНОМ ОБОРУДОВАНИИ МНОГОПОЗИЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ПОСАДКИ БЕСПИЛОТНЫХ ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ

На основании анализа относительных пространственных соотношений измеряемых расстояний между бортовым дальномерным радиооборудованием и тремя наземными радиомаяками-ответчиками разработаны структуры систем управления автоматической посадкой легких летательных аппаратов по боковому отклонению и высоте, показывающие возможность ее практической реализации программно-аппаратными средствами.

O. A. Mashkov, L. M. Usachenko

STRUCTURE OF THE CALCULATE UNITS OF ON-BOARD RANGE FINDER RADIO-EQUIPMENT OF THE PLURAL POSITION LANDING SYSTEM OF PILOTLESS FLYING MACHINES

On the grounds of analysis of the relative spatial correlations of the measured distances between on-board range finder radio-equipment and three overland radio-beacons-defendant are designed structures managerial system by automatic boarding the light flying machines on lateral deflection and on height, showing possibility its practical realization fire ware facility.